

LISTEK.

Naslov knjige:

Knezova knjižnica, XXII. zvezek. Izdala Matica Slovenska. V Ljubljani 1918. — 169 str.

Da Kozakovi „Razori“ niso le fragment — to je bilo skoraj treba omeniti v naslovu — bi pomenili vsekako več nego debut pisatelja, ki ga beremo po raznih krajših srečanjih v „Slovanu“ in „Ljubljanskem Zvonu“ prvikrat v knjižni obliki. Ekspozicija večje povesti, recimo, toda solidna, s srečnim umevanjem za snovne vrednote, lokalne tone in celotni kolorit; kadeč se od svežosti, raste živa slika skladno pred očmi; značaji so pristni, ne morda romantične fantazije na tema „slovenski kmet“. Z eno besedo, začetek, ki bi mu lahko sledil vsega uvaževanja vreden roman iz krvave dobe, nesporno vzvišen nad vse, kar zaznamujemo z etiketo „vojna literatura“. Prvo poglavje — na fronti — ostane menda najboljša slika iz klavnic 1914/18, ki jo spravimo v svoj književni hram; nepatetično trezna je, načrtana s tehtno, do malega vzorno objektivnostjo; da s svojim težkim dojmom nekoliko prerašča ostali dve poglavji, je umevno: tu grom bojišča, tam stoprav naznačeni zapletki protiutež pa vendar ne zadosten moment. Kmetje umirajo za „Vaterland“ — doma propada vse: zemlja, katere so jim polna srca, ljudje, ki jih pričakujejo, in vsi najgloblji obeti življenja; tako je postavljeno izhodišče zgodbe, ki nam utegne — ako jo dobimo kdaj v celoti — povedati vse, kar je bilo v teh časih in njih občutjih za nas človeško resničnega, ne tendenčno podtahnjenega dejstva. Veliko hvale s trohico graje je na mestu, ko si ogledamo slog. Juš Kozak se bori trdovratno in srečno za neposreden, prvobiten, samosvoj izraz; malo je primer, ki bi jih bili že kje srečali, zato pa tuintam ponovitev, druge baročno zvoneča tvorba, ki moti na licu mesta, čeprav celote ne kazi; krčevito potenciranje dinamike se včasih krega brez potrebe s prirodno stavo besed; to so robovi, ki jih tako resna volja kmalu sama obrusi. V dialogu — morda bi, tuptatam skrčen, pridobil motorne sile — je nekaj knjižnih besedi; pristno ljudsko govorico bomo morali vsi še študirati. Po započetih poti, če predpostavim nekaj oploditve z edino pravo, svežo, analfabetsko slovenščino, nekaj časa, žrtvovanega dobrim, starejšim, predvseslovanskim piscem, in to, da si Kozak še malce nategne brzdo stilistične discipline, se mora uveljaviti v najbližji bodočnosti kot ena naših prvih pripovedniških nad, tistih, ki pomorejo spraviti slovensko epiko v jačji, ekspresivnejši formi iz snovnega močvirja pubertetne in impotentne erotike pa filistejskih spletek v beli dan močnega, sočnega, v pozitivno bistvo zadetega življenja.

Naslov strani: otc - temni gospod Vladimir Levstik.

Kozakovim „Razorom“ in Murnikovemu „Tujcu“ sledi Grafenauerjev „Valentin Vodnik — pesnik“, edina publikacija, s katero se je letos Matica oddolžila našim znanstvenim potrebam. Taka „Analiza njegovega pesniškega razvoja in značaja“ je zelo dobro došla vsem onim, ki se pečajo s prašanji naše umetniške teorije in onim, ki jih iz tega ali onega vzroka zanimajo problemi umetniškega ustvarjanja; onemu, ki bo kedaj pisal našo poetiko, pa je tako prirejen material neobhodno potrebno gradivo.

„Posnemaje Denisovo visokorečje, za katero njegov skromni jezikovni zaklad niti daleč ni zadoščal, . . . je zašel Vodnik . . . v tipično napako vseh tistih naših starejših pesnikov, ki so hoteli ponosno Muzo retorične poezije, korakajočo v košatem baročnem krilu s svilo in brokatom, preodeti v slovenski kmetiški padovan in mezlan; visoki koturn se je izpremenil v grobe coklje, retorično visokorečje v— trivialnost. Koseskega „cuka na bedri mu meč“ in „zamrdne sin krtine“ sta le posamezna zgleda za to popolnoma nujno se vršečo metamorfozo“. S temi besedami je Grafenauer (str. 106) zelo točno označil nevarnosti na sploh, ki so grozile takratnim slovenskim pesnikom, v praktični aplikaciji na posamezne zgleda pri Vodniku pa je šel predaleč. Take reči je treba najprej historično umevati; v takratnem knjižnem jeziku, ki je imel, kar Grafenauer sam povdarja, skromen jezikovni zaklad, emocionalna barvitost posameznih besed še ni bila tako izrazita, kakor pol stoletja pozneje (za časa Koseskega!) ali kakor je danes. Res je, da se veličina poeta kaže v tem, v koliki meri suvereno ravna z jezikom in ga popolnoma obvlada (Prešeren!), toda tukaj se govori o Vodnikovih začetkih v „Pisanicah“. Naravnost krivica pa se godi Vodniku v onih slučajih, v katerih je skušal na zunaj izraziti neskladnost, zmešanost, zbeganost z besedami, ki jih je on kot neskladne (torej za njegov namen naravnost potrebne!) nalašč izbral in ki se danes občutijo kot „trivijalne“. Če vpoštevamo vse to, ne bomo našli v „Kraynske Modrine Žaluvajnu Nad Smertjo Marie Terezije Premodre Cesarice“, s katerim Grafenauer ilustrira svojo sicer v glavnem pravilno tezo, toliko „neprostovoljne komike“. Verzi o zbeganih zvezdah:

Zdaj pak brezglave leté

križem, vse kamer hoté.

Pijano nebesa se semtertje vrté —

ne zaslužijo onih dveh klicajev. — Preznačilno je tudi, da nazadnje „ob en' sap' sem teče kraynska Divica (=Muza) — ter tud' to svojo zakruli!“ Človeka ta izraz res kar česne po obrazu — če ne pozna jezika „Pisaničarjev“. Tam nekje v „Pisanicah“ stojita dva verza:

En kniž se vreden stri, si mujo perzadeti,

tu, kar sem krulil jaz, od Jožefa [II.] zapeti . . .

Ali je v teh dveh preznačilnih kontrapozicijah: kako daleč spredaj v verzu stoji gosposki „knez“ in kako daleč na kraj stavka, čisto na drugi konec, se mu je umaknil pevec, ki se čuti počesčenega, da se je knez tako daleč potrudil (ponižal), da je nemško zapel to, kar je on slovensko zakrulil — ali je v teh besedah res samo izraz kakega bizantinstva? Ali ni prej izraz one naše ošabne ponižnosti ali ponižne ošabnosti, ki jo naš človek kaže tedaj, ko govori o svoji „nori glavi“. One lastnosti, ki je bila v toliki meri lastna Vodniku, ki odseva tako jasno iz vsega njegovega dela in ki nam ga dela tako slovenskega? Ali „Pisaničarji“, ko so sprejeli ta terminus poeticus — prav kakor nekdanji Geuxi — niso mogoče mislili: prav, vi imenujete naše počenjanje „kruljenje“, dobro, imenujte ga, mi gremo svojo pot naprej? Ali ni v tem genljivo, z velikim samozatajevanjem spojeno vbadanje na oni težki poti, ki pelje človeka k umetnosti? In, navsezadnje — ali je res treba, da naj jaz igram Vodniku nekakega advokata „in poeticis“, ko pa je že pred sedemdesetimi leti umrl v Kranju njegov advokat, ki je v njem pozdravil „ptiča Feniksa“? — Cojzove zasluge za Vodnika

se ne zmanjšajo prav nič, če rečemo, da je Vodnik tudi že v svoji „klasicistični dobi“ nekaj veljal!

Analiza posameznih varijant je obdelana zelo skrbno in spretno, tako da dobimo zanimiv vpogled v posamezne faze Cojzove šole in na Vodnikovo rokodelsko plat pri ustvarjanju in piljenju. Samo „Vinske mušice“ je Grafenauer napačno razumel. Niso nastale na ta način, da je Vodnik najprej shematično sestavil rime, nakar je poskusil nekatera shemata izpopolniti (138)⁴, ampak iz ostankov neke zelo kosmate pesmi, ki je sicer ne poznamo. Vodnik je iz one pesmi, kakor pričajo priobčeni ostanki (139), odstranil najprej vse nečednosti („urba“ je še ostala, dasi brez glave!) — nato pa je iz ostankov skušal narediti pesem na vino. Torej: preje Venera, zdaj Bakh! Take kontrafakture niso v drugih literaturah nič nenavadnega, pri nas bi bila ta — vsaj kolikor je meni znano — prva.

Ves članek je nekaka priprava in uvod kritični izdaji Vodnikovih pesmi. Zaradi tega in ker bo takrat pri nas prvič v večjem obsegu treba praktično rešiti prašanja edicijske tehnike, ki je nam skoro neznana, jo z velikim zanimanjem pričakujemo.

J. A. G.

Ksaver Meško: „Slike“. — V 27. zvezku „Zabavne knjižnice“, ki jo izdaja „Matica Slovenska“, je priobčil Ksaver Meško osem daljših in krajših črtic raznovrstne vsebine in raznovrstne vrednosti. Razen dveh („Drama na morju“ in „Marijina kiparja“) predstavljajo vse te slike dogodke iz kmetiškega življenja, s katerim se Meško že od nekdaj bavi najrajši in relativno najuspešneje, dasi se njegovih kmetiških ljudi ne drži vselej pristni vonj domače grude. Meškov slog smatrajo nekateri za lirskega, mehko sanjavega; toda v resnici je ta slog ponajveč mehkužen in — kar je njegova največja napaka — preobložen, pregostobeseden, razblinjen, izumetničen, kadar hoče biti ubranostno nazoren in obenem intimen. Ni še poezija, ako se banalna misel zavije v zlato peno; če n. pr. pade suh list z veje, se vidi pisatelju na strani 118. njegove najnovejše zbirke potrebno, da pove ta „dogodek“ po svojem: . . . „z brez . . . se je odluščil zdajnzdaj list, na smrt obsojeno dete“. Iste vrednosti je „kraljica neba, luna“ (20); po petošolskih nalogah zavdarja stavek: „V cvetočih grmovih so peli slavci, pevci hrepenenja in budeče se mlade ljubezni, kralji trubadurjev“ (163).

Zaradi take osladne dikcije je Meško velikokrat težko prebaven in povrhu ob vsej pestri šari tako enoličen, da ga je težko čitati zaporedoma in zdržema. Časih se izgublja v pripovedovanje, ki ima z vsebino prav rahel stik ali ga pa sploh nima; dokazi za to sečitajo na straneh 20., 21., 26., 27., 39., 111., 112., 126. Tak slog se je po vsej priliki dandanes že preživel; moderni čitatelj želi pregnantnosti, zlasti tam, kjer naj stopajo predenj markantni kmetiški ljudje; poleg tega se mu po vsej pravici upira tista silna navlaka samih primer, brez katerih Meško skoro ne more ustvariti daljšega stavka. (Glej n. pr. str. 154., prva dva odstavka.) In če bi te primere vsaj držale, če bi bile vsaj originalne! Za zgled naj bodo semkaj postavljene samo nekatere: „Široke prsi so se dvigale in padale, kakor so se dvigali in padali morski valovi pod skalovjem“ (14). — „Čoln je hitel . . . po morski cesti, vsi prožni in mehki kakor kipeča mlada usta, ki poljubljajo čoln in se igrajo z njim“ (20). — „Glej, tisto črno (čoln) prihaja bliže in bliže. Val ga podaje valu — kakor silno veliko pismo je, ki hiti nevzdržno iz roke v roko, ker mora naglo k srcu, kateremu je namenjeno, da ga na smrt zadene z žalostnim

svojim sporočilom" (22). — . . . „in se napenjajo jagode kakor ustnice mladih deklic" (49). — „(Travnik) je bil lep kakor mlad ženin v praznični poročni obleki, s cvetjem za klobukom" (103). — „A svarilo je utonilo v valovanju pijanega vika in glasnih kletvic (deminutiv!), kakor utone brez sledu kamen, ki ga vrže roka fantovska, v tolmunu" (117). — „(Gozd) je stal sredi belkaste sanjave noči kakor veliko grozeče oko v hladnem belem obrazu" (118). — „In (Črešnikova) visita na hiši kakor zelena hruška na veji" (128). — „(Spomini) so mu dvignili duha in misli, kakor dvignejo mogočni valovi lahek zamašek" (159). — „Zakaj s časom so se porajale v srcu vedno nove in nove (nade in sanje), kakor kadar poganjajo pomladi iz mladih, na novo oživiljenih tal pomladanske cvetke" (163). — Bodi dovolj teh časih naivnih, časih neokusnih, vselej pa prisiljenih in omlednih primer; kdor jih želi še več, si jih lahko na vsaki strani poišče po nekoliko!

Po vsebini utegneta biti najboljši sliki „Starca Matije pravica“, dasi ni povsem samonikla, in „Marijina slikarja“, kjer se iz vsega lošča vendarle svetlika nekaj južne poezije. „Drama na morju“ pušča odprto prašanje, kako se je izvršila katastrofa, in še drugo prašanje, kako li se vrača čoln sam od sebe k obali. „Gorje“ dobro opisuje dvojno bedo, ki jo povzročata toča in žganje; „Sreča“ obravnava dokaj obrabljen motiv, kako star človek zaspi in zmrzne v snegu, naposled pa kakor v bajki za otroke kar najresneje pove, kako neznansko dobri so še ljudje na svetu; „Bedak“ bi ne bil preslab, ko bi bil opremljen z jedkim sarkazmom in ne naposled odet z gloriolo puščavniške mistike. — Izmed jezikovnih hib je omeniti zlasti te-le: Antonio jutri ne odhaja, ampak odide (16). Dovolj načuditi se (28) je pleonazem. Noge ne kljecaajo (40), ampak klecajo. Starec ni pričel s tresočim glasom (60), ampak s tresočim se glasom, ali bolje: z drhtečim (trepetajočim) glasom. Martin ne more reči, da kože skoraj ne rabi (93), ampak le, da je skoraj ne potrebuje; istotako ne more reči Smrečnik, da Črešnikova denarja ne rabi ta (128), ampak le, da ga ne potrebuje ta. Tratar ni čutil, kako mu curkoma pada s prsi italijanska peza (113), ampak kako mu pada slovenska teža; tudi mu niso oči postale še mračnejše pod naježenimi obrvi (142), ampak pod obrvmi. Zakaj piše Meško dosledno solčni, zakaj rabi obliko baškar (164), ob kateri se človek nehote spomni baškirjev? Stavek: „V žepu župnikovo pismo, v srcu upanje, tako se je vrnil Matija v hribe" (34) je ne-slovenski ter bi se moral glasiti: „Z župnikovim pismom v žepu in z upanjem v srcu, tako se je vrnil Matija v hribe". Čemu madžarski „orjak" (51) namesto poštenega slovenskega „velikana"? Vprašalnih stavkov ne kaže počenjati z „li" („Li res nisi mogel zabraniti, premagati?" 56), nego z „ali" ali „kaj". V preteklem času bi „otroci bili jedli od jutra do večera", ne pa „bi jedli od jutra do večera" (68). V pisavi tujih (italijanskih) imen Meško omahuje; ne dá se dobro razbrati, zakaj piše na eni strani Domeniko, Katerina, Kolombina, Kozimo, Lorenzo, Fra Angeličovo, na drugi strani pa Enzio, Colonna, Medici, Fra Angelico.

Ob vsem priznanju, ki ga je bil doslej deležen Ksaver Meško¹, mu je treba vendarle resno priporočati prav izdatno avtokritiko tako glede stroge ekonomije v dikciji kakor glede neoporečnosti v jezikovnih oblikah. A. Funtek.

¹ Saj očitajo celo pokojnemu Cankarju, ki se ne more več braniti, da se je učil pri — Mešku!

J. A. G.